

ЗБОРНИК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И УМЈЕТНОСТ

Сепарат:

**Владимир Поломац
ТЕРМИНИ ЗА ГЛОБЕ У СТАРОСРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Бања Лука
2006/2007.

Владимир Поломац (Крагујевац)

ТЕРМИНИ ЗА ГЛОБЕ У СТАРОСРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Апстракт: Термином *глоба* означавају се у старосрпском језику све материјалне казне, натуралне или новчане, како за кривична дела у правом смислу те речи, тако и за различите повреде судског поступка. Материјал за истраживање је ексерпиран из српских средњовековних повеља и из Душановог законика.

Лингвистичка анализа је дала следеће резултате: 1) Изузев термина *фун*, позајмљеног према грч. φόνοϛ, "убиство", сви термини су словенског порекла. 2) Забележени односи синонимије настају као последица територијалне варијације (*вражда* према *душегубина* и *душеубиство*), или као последица паралелне употребе домаћег и страног термина (*вражда* према *фун*). 3) Већина термина за *глобе* настала је метонимијски индукованим трансформацијама значења по моделу "кривично дело" → "глоба за кривично дело". 4) Метонимијско значење веома се ретко бележи у историјским речницима српског језика.

Кључне речи: термини, глобе, старосрпски језик, српске средњовековне повеље, Душанов законик, метонимија.

Уводне напомене

1. Термином *глоба* означавају се у старосрпским споменицима све материјалне казне, натуралне или новчане, како за кривична дела у правом смислу те речи, тако и за различите повреде судског поступка [Тарановски 2002: 297–304, Лексикон 1999: 116]¹.

* Рад је израђен у оквиру пројекта 148024Д (*Српски језик и друштвена кретања*), који финансира *Министарство науке и техничке животног средине Републике Србије*.

¹ Потврде: ЗС [424, 455, 456, 470, 473, 596, 616, 618, 620, 624, 628, 629, 636, 644, 652, 659, 660, 671, 680, 699, 720, 767], ДЗ 1975 [202, 206], ДЗ 1981 [214, 218].

Глобе су представљале владарев доходак, чије је непосредно сакупљање било у надлежности посебног судског чиновника, *глобара*. О важности прихода од казни за владареву благајну сведочи и термин *казнац*, који означава највишег финансијског службеника у државној управи средњовековне Србије [Аркић 1995: 70, ЕРХСЈ II: 70]. Целокупни приход од *глоба* могао је припадати и манастиру или епископији, уколико се судило људима са њиховог властелинства².

2. Интересовање за овај сегмент српске средњовековне терминологије показивали су са различитих позиција правници, историчари и филолози.

Почетак системског проучавања везује се за Даничићев лексикографски рад. У своме *Рјечнику из књижевних старина српских* Даничић је први пут до тада на једном месту забележио и објаснио велики број термина, не само из области права, већ и из других сфера српског средњовековног живота.

Након Даничића, у последњим деценијама XIX и првим деценијама XX века, најзначајнији допринос даљем проучавању дао је његов ученик С. Новаковић, како филолошким трудом на издавању старих споменика, тако и својим студијама из историје српског средњовековног друштва³.

Класичне студије из ове области добијамо у првој половини XX века заслугом историчара права Т. Тарановског и А. Соловјева⁴.

У другој половини XX века проучавање српске средњовековне правне терминологије, наслоњено на дела Тарановског и Соловјева, најчешће се испољава у раду на критичким издањима *Душановог законика*⁵.

И овако кратак и површан преглед досадашњих истраживања јасно показује да су лингвистичка истраживања била у сенци историјских, и, нарочито, правних.

Ако изузмемо пионирски допринос Ђ. Даничића и каснији труд аутора РЈА, посебних лингвистичких студија о српској средњовековној правној терминологији било је веома мало.

² Временом је приход од глоба у потпуности уступљен цркви. О овоме исп. одредбе из Скопске повеље краља Милутина [ЗС 617], Хтетовске и Арханђелске повеље цара Душана [ЗС 660, 699].

³ Исп. само Новаковић 1870, 1891, 2004 и ЗС.

⁴ Исп. Тарановски 2002 и Соловјев 1928.

⁵ Споменућемо овде само издање Н. Радојчића [Радојчић 1960] и до сада најцеловитије, тротомно издање САНУ [ДЗ 1975, 1981, 1997].

О правној терминологији је писао П. Ивић у неколико својих шире заснованих радова⁶. За нас је посебно значајан његов рад о уделу домаћих и страних елемената у терминологији друштвеног, економског и правног живота средњовековне Србије [Ивић 1977], између осталог и зато што садржи програмске напомене о могућим правцима будућих истраживања у овој области [Ивић 1977: 263]. Значајне напомене о правној терминологији у српским повељама XII и XIII века садржи рад М. Грковић [1984].

3. Истраживање је засновано на корпусу који чине српске средњовековне повеље и старији преписи *Душановог законика*.

Остали средњовековни законици нису релевантни за наше истраживање. *Синѣаѣмаѣ Маѣије Власѣара* и *Земљораднички закон* представљају преводе грчких текстова на српскословенски језик, и као такви садрже веома мало народне лексике. У *Закону о рудницима десѣоѣа Сѣефа-на Лазаревића* налазимо свега две одредбе о глобама [ЗР 51, 55], али ни у једној нема сигурних потврда за термине из наведене сфере.⁷

Приликом ексцерпирања грађе из повеља коришћено је издање С. Новаковића [ЗС]. Термини из *Душановог законика* исписивани су према до сада најпотпунијем издању САНУ [ДЗ 1975, 1981].

Исписивање грађе знатно је олакшано постојањем регистара речи у наведеним издањима.⁸

4. Основни циљеви истраживања своде се на следеће: прво, дати преглед термина и њихових значења, друго, указати на однос страних и домаћих (словенских) термина, треће, испитати лексичке односе унутар терминолошког система, и четврто, објаснити постанак термина.

⁶ Исп. Ивић 1977, 1980, 1988, 1998.

⁷ Посебно је интересантна прва одредба: *Ѧ цю соу глобѣ всѣѣнь соудовѣ илї е краѣга, или е спал, илї е наезда, илї е вражда илї е провод, илї е поклад то е све воеводино [...] а цю е полоувражде ит тога је воеводѣ, ед'нь дѣль а кнесоу [...]*. [ЗР 51]. Термине *крађа*, *уѣал*, *најезда*, *вражда*, *провод*, *поклад* и *полувражде* нисмо унели у корпус будући да нисмо могли са сигурношћу да закључимо да ли ови термини означавају само називе кривичних дела или пак и називе за глобе.

⁷ Исп. ЗС [628].

⁸ Исп. ЗС [795–909], ДЗ 1975 [261–271], ДЗ 1981 [279–299].

Преглед термина

5. Осим већ поменутог термина *глоба* (стерп. *глоба*), забележен је и двочлани термин *глоба шестиволна* (стерп. *глоба шестыволна*)⁹, у значењу "натурална казна у износу од 6 волова".

Опште значење има и термин *удава* (стерп. *оудава*), "казна без суда унапред прописана за одређене врсте преступа" [Лексикон 1999: 758, Ћирковић 1970: 345–351, Веселиновић 1988: 129–135]¹⁰.

6. Различитим терминима назива се "глоба за крвни деликт, убиство или рањавање човека".

У повељама се најчешће употребљава термин *вражда* (стерп. *вѣдѣда*)¹¹, термин који примарно означава наведено кривично дело¹².

Изведен од прасл. корена **vorgъ-* > *враѣ*, у значењу "непријатељ који убија", и суфикса **-ьда* [ЕРХСЈ III: 617], термин је потврђен и у другим словенским језицима: стсл. *оудава*, "непријатељство" [Handwörterbuch: 151], рус. *вражда*, укр. *ворожда*, "непријатељство", пољ. *wroźda*, *wroźba*, *wroź*, "крвна освета", чеш. *vražda*, "убиство", буг. *вражда* [РЈА XXI: 421]. У значењу "непријатељство, мржња, омраза" налази се и у српском језику [РЈА XXI: 421].

Поред значења "крвни деликт", посебна значења овај термин има у ДЗ. Њиме се назива "глоба за врачање, тачније, глоба за вађење мртвих тела из гробова и њихово спаљивање"¹³, али и "глоба за несавесне поротнике"¹⁴. Прво значење је вероватно повезано са кореном **vorgъ*, о чему сведочи и српско *вражда* у значењу "врачање, враџбина" [РЈА XXI: 422]. У другом случају семантичка мотивација остаје затамњена.

Термину *вражда*, "глоба за крвни деликт", синонимни су термини *душегубина* (стерп. *доушегубина*)¹⁵, *душеубиство* (стерп. *доушеубиство*)¹⁶ и *фун* (стерп. *ѡуѡнь*)¹⁷.

⁹ Потврде: ЗС [617].

¹⁰ Потврде: ЗС [160, 161, 236, 609, 616, 660], ДЗ 1975 [106, 182], ДЗ 1981 [190].

¹¹ Потврде: ЗС [162, 620, 641, 652, 659, 699, 767].

¹² Потврде: ЗС [388, 432, 617, 636, 699], ДЗ 1975 [110, 178, 204], ДЗ 1981 [98, 136, 196, 218].

¹³ ДЗ 1975 [170, 1981: 44, 80, 118].

¹⁴ ДЗ 1975 [118, 198, 1981: 54, 208].

¹⁵ Потврде: ЗС [662]. Исти пример Даничић [I: 320] и РЈА [II: 902] доносе као *душегубија*.

¹⁶ Потврде: ЗС [671].

¹⁷ Потврде: ЗС [644].

Иако је у грађи забележено мноштво примера у којима лексема *крв* означава "крвни деликт"¹⁸, нисмо могли наћи поуздан пример за евентуални метонимијски развој значења: "крвни деликт" → "глоба за крвни деликт"¹⁹. У овом значењу налазимо у Вуковом *Рјечнику* лексеми *крвина* [Вук 1818: 338], а у РЈА [V: 698] и *крварина*, са потврдама из XVIII века²⁰.

7. Поред термина *вражда*, забележено је још неколико глоба за кривична дела против личности.

Кривично дело силовања девојке, означава се термином *девич разбој* (стерп. *дѣвичъ разбои*)²¹, а кажњава се истоименом глобом²².

Слично дело помиње се у ДЗ (192. члан *Раковачкоѡ ѡрејиса*) под називом *разбој владичаски*, а означава "силовање жене или девојке из властеоског реда" [Новаковић 2004: 144].

За увреду нанесену чупањем браде или косе (*скубеж*, стерп. *скоубежъ*)²³, наплаћивала се посебна глоба под називом *мехоскубина* (стерп. *мѣхоскоубина*)²⁴.

8. Различитим терминима означавају се глобе за кривична дела против имовине. Међу њима, најпре, треба поменути термин *крађа* (стерп. *кѡагѡ*), термин који примарно означава глобу²⁵, а секундарно и кривично дело²⁶. Хипонимним термином *крађа међусобна* (стерп. *кѡагѡ меѡусобѡна*)²⁷, означава се "глоба за крађу у оквиру себарског сталежа".

У односу хипонимије према термину *крађа* налазе се и међусобно синонимни термини *коњска крађа* (стерп. *коњска кѡагѡ*)²⁸ и *коњски ѡаѡ* (*коњски татъ*)²⁹, оба у значењу "глоба за крађу коња".

¹⁸ ЗС [162, 170, 180, 184, 217, 237, 249, 300], ДЗ 1975 [110], ДЗ 1981 [98, 136, 196].

¹⁹ О овој семантичкој реализацији исп. Гортан-Премк 2004: 80–82.

²⁰ У значењу "глоба за крвни деликт" лексеми *крв*, *крвина* и *крварина* бележе се и у бугарским дијалектима. Исп. Кочева-Лефеджиева 2005: 46–53.

²¹ Потврде: ЗС [617].

²² Потврде: [ЗС: 671]. У једном примеру [ЗС: 659] није могуће поуздано утврдити да ли се ради о кривичном делу или о глоби.

²³ Потврде: ДЗ 1975 [186], ДЗ 1981 [96, 134, 194].

²⁴ Потврде: ЗС [628, 636], ДЗ 1975 [108, 186], ДЗ 1981 [96, 134, 194].

²⁵ Потврде: ЗС [660].

²⁶ Потврде: ДЗ 1975 [116, 118, 196, 200], ДЗ 1981 [210].

²⁷ Потврде: ЗС [628, 629].

²⁸ Потврде: ЗС [629].

²⁹ Потврде: ЗС [644].

У једном је примеру употребљен термин *разбој* (стерп. *разбои*)³⁰, у значењу "глоба за одузимање имовине силом, обично уз претњу убиством или телесном повредом".

Посебне глобе су наплаћиване за повреду пољске имовине. *Попашиа* (стерп. *попаша*), представља "глобу за незаконито коришћење туђих пашњака"³¹, али и наведено кривично дело³². Слично је и са термином *попика* (стерп. *потька*), који означава "глобу за повреду земљишних граница"³³, а у једном примеру и кривично дело³⁴. Термин *попика* је забележен и у Вуковом *Рјечнику* [Вук 1852: 762] у значењу "грана, која се удари у ливаду, да се зна докле је забрањено" (са назнаком да се говори у Црној Гори). Термин је потврђен и у говору Црне Горе у облику *попика/попике* са значењем "обележавање међа на ливадама на којима је забрањена паша вађењем бусења на Ђурђевдан" (према усменој потврди др Р. Младеновића).

9. Два термина су забележена у области породичног права. *Распусти* (стерп. *распоусть*), означава самовољну раставу брака³⁵, али и глобу за наведено дело коју плаћа муж³⁶. За термин *ослуха* (стерп. *ослоуха*), поменут само у *Жичкој хрисовуљи*³⁷, претпостављено значење је "глоба за повреду брака" [Тарановски 2002: 298].

10. Посебну скупину представљају глобе наплаћиване за различите повреде судског поступка. Термином *печай* (стерп. *печать*), означава се првобитно "знак који се ставља на писани документ ради већег јемства", посебно у судству означава "снагу јавне вере приликом позива на суд". Од овог се значења синегдохом развија ново значење: "усмени судски позив са печатом као ознаком јавне вере"³⁸, а од њега даље, метонимијом, "глоба за онога који се не одазове таквом позиву"³⁹. Сличног је значења и термин *престџој* (стерп. *прѣстои*), "глоба којом се кажњавао недолазак позване стране на рочиште"⁴⁰. Најтежи

³⁰ Потврде: ЗС [644].

³¹ Потврде: ДЗ 1975 [104, 182], ДЗ 1981 [48, 90, 128, 188].

³² Потврде: ДЗ 1975 [104, 182], ДЗ 1981 [48, 90, 128, 188].

³³ Потврде: ЗС [609x2, 616x2, 613, 614, 615, 617, 628], ДЗ 1975 [104, 106, 182], ДЗ 1981 [48, 92, 130, 188, 190].

³⁴ Потврде: ЗС [616].

³⁵ Потврде: ЗС [575].

³⁶ Потврде: ЗС [644, 699, 671, 767].

³⁷ Потврде: ЗС [574, 575].

³⁸ Потврде: ЗС [572], ДЗ 1975 [100, 176], ДЗ 1981 [88, 126, 184].

³⁹ Потврде: ЗС [609, 616, 617, 628, 652].

⁴⁰ Потврде: ЗС [466, 609, 619, 660, 671], ДЗ 1975 [176], ДЗ 1981 [88, 126, 184].

преступ у овој скупини је *огбој* (стерп. *отъбои* или *одъбои*), означава "одбијање судског изасланика, извршиоца пресуде"⁴¹, али и "глобу за наведени прекршај"⁴².

Под термином *опаданије* (стерп. *опаданиѣ*), Т. Тарановски [2002: 579] претпоставља поступак којим оптужени на суду може теретити тужиоца другом кривицом, да би се спасао, или себи олакшао⁴³. Овакв се поступак, наравно, кажњавао истоименом глобом⁴⁴.

Термином *самосуд* (стерп. *самосуѡдъ*), означава се "глоба за вансудско, самовласно подмиривање својих потраживања" [Тарановски 2002: 369–370]⁴⁵.

Слично значење има термин *извод* (стерп. *изводъ*), означава "глобу која се наплаћивала за самовласно враћање (извођење) одбеглих мерапаха на господареву земљу" [Тарановски 2002: 109]⁴⁶.

Интересантан је развој значења код лексеме *рука*. У српском језику путем метафорски индукованих семантичких трансформација ова лексема развија различита секундарна значења. Једно од таквих значења је релевантно за нашу расправу: термин *рука* (стерп. *рука*) у старосрпском праву означава "јемство којим се позвани на суд ослобађао суђења и одговорности", у почетку свако јемство, а касније посебно, "нелојално јемство" [Тарановски 2002: 576–577, Лексикон 1999: 634]⁴⁷. Оваква злоупотреба *руке* кажњавала се истоименом глобом⁴⁸.

Поред ових значења термин означава "судску таксу за затражену судску заштиту", али и "судску таксу за узимање тужбе у поступак" [Лексикон 1999: 634–635].

11. Иако се у изворима често набрајају уз *глобе*, термини *йослух* (стерп. *послоуѡхъ*) и *ојрава* (стерп. *ојрава*) означавају судске таксе. Према тумачењу Т. Тарановског [2002: 576], *йослух* означава "судску таксу за саслушање сведока"⁴⁹, а *ојрава* "правдање туженика на суду"⁵⁰, и истовремено, "таксу за правдање коју плаћа туженик" [2002: 591]⁵¹.

⁴¹ Потврде: ДЗ 1975 [186], ДЗ 1981 [98, 136, 196].

⁴² Потврде: ЗС [609, 614, 617, 628, 652, 660].

⁴³ Потврде: ДЗ 1975 [106, 182], ДЗ 1981 [190].

⁴⁴ Потврде: ЗС [609, 616].

⁴⁵ Потврде: ЗС [628].

⁴⁶ Потврде: ЗС [590].

⁴⁷ Потврде: ЗС [575], ДЗ 1975 [106, 182].

⁴⁸ Потврде: ЗС [609, 617, 660].

⁴⁹ Потврде: ЗС [388, 596, 617, 628, 636, 652, 659, 671].

⁵⁰ Потврде: ЗС [255], ДЗ 1975 [106, 182], ДЗ 1981 [190].

⁵¹ Потврде: ЗС [609, 616, 617].

Термини *приселица* (стерп. *приселица*) и *прип्राжица* (стерп. *прип्राжица*), не наводе се приликом набрајања глоба, али су присутни у имунитетским одредбама повеља, заједно са другим феудалним обавезама. Ова два термина свакако представљају правне установе, али не и глобе у нашем смислу речи. *Приселица*, према новијем тумачењу М. Благојевића [1971: 165–188], означава "обавезу надокнаде штете причињене од разбојника и лопова"⁵². *Прип्राжица*, према тумачењу С. Ђирковића [1982: 183], у етимолошкој је вези са лексемом *ппраж*, а означава "колективну одговорност због давања азила разбојницима и лоповима"⁵³.

Термин *копшао* (стерп. *копшао*) означавао је у средњем веку један од облика божјег суда, а састојао се у томе што је осумњичени био дужан да голим рукама извади предмет из котла са кључалом водом како би доказао невиност⁵⁴. Може се само претпоставити да је ова лексема означавала и неку врсту глобе приликом примене *копшао*, будући да се једино тако може објаснити чињеница да *копшао* доспева у неким повељама у низ обавеза и терета од којих се ослобађа манастир⁵⁵.

12. Међу глобама које се помињу у *Бањској хрисовуљи краља Милутина* налази се и *сълба* (стерп. *сълба* [сълба]), термин чије нам је значење остало нејасно⁵⁶.

Постанак термина

13. Већ на основу досадашњег излагања може се запазити да један број термина истовремено означава и кривично дело и глобу којом се то кривично дело кажњава.

Тако *вражда* означава и "крвни деликт" и "глобу за крвни деликт", *рука* "злоупотребу јемства" и "глобу за такву злоупотребу", *йошка* "повреду земљишних граница" и "глобу за ту повреду", *йоша* "незаконито коришћење туђих пашњака" и "глобу за такво дело", *кра-*

⁵² Потврде: ЗС [305, 306, 310, 401, 407, 411, 420, 424, 436, 455, 456, 470, 473, 486, 495, 498, 515, 516, 520, 609, 614, 617, 661, 671, 680, 704, 720, 759, 767], ДЗ 1975 [112, 118, 176, 190, 198], ДЗ 1981 [100, 138, 186, 200, 210].

⁵³ Потврде: ЗС [495, 520].

⁵⁴ За значење исп. Лексикон 1999: 316–317. Потврде: ЗС [401, 431, 456, 699, 759, 767], ДЗ 1975 [106, 110, 182], ДЗ 1981 [190].

⁵⁵ Исп. само ЗС [431, 456].

⁵⁶ Исп. ЗС [628].

ђа "отуђење туђе имовине" и "глобу за такво отуђење", *одбој* "одбијање судског изасланика" и "глобу за такав прекршај", *оѣаданије* "поступак којим оптужени на суду може теретити тужиоца другом кривицом да би се спасао" и "глобу за *оѣаданије*", *расѣусѣ* "самовољну раставу брака" и "глобу за то", *разбој девич*, "силовање девојке" и "глобу за то кривично дело".

У свим наведеним примерима од термина за кривично дело добили смо термине за глобе метонимијски индукованим трансформацијама значења ("кривично дело" → "глоба за кривично дело")⁵⁷.

И за већину осталих термина можемо са великом сигурношћу претпоставити да су постали овим начином, иако у корпусу, а често и у речницима, значење кривичног дела није потврђено⁵⁸.

Претпостављамо да су *душегубина*, *душеубисѣво* и *фун* настали метонимијом од истоимених назива за крвни деликт, *крађа међусобна*, *крађа коњска* и *коњски ѣаѣ* метонимијом од истоимених назива за кривична дела отуђења имовине.

Овакав се развој може претпоставити и за термине *ослуха* (*повреда брака → глоба за повреду брака), *ѣресѣој* (*недолазак на рочиште → глоба за недолазак на рочиште), *разбој* (*разбојничка крађа → глоба за разбојничку крађу), *самосуд* (*самовласно подмиривање потраживања → глоба за *самосуд*).

Да је термин *вражда* "глоба за врачање" настао метонимијски од назива истоимене забрањене радње сведочи и *вражда* "врачање, враѣбина" у РЈА [XXI: 422].

Код термина *ѣечайѣ* метонимија се развија по обрасцу "судски позив" → "глоба за неодазивање на судски позив".

Постанак термина *мехоскубина* може се објаснити на два начина. Могуће је замислити метонимијски развој као у горњим примерима (*чупање браде или косе → глоба за чупање браде или косе). Судаћи по томе што је за ово кривично дело забележен посебан термин *скубеж*, могуће је претпоставити да је термин *мехоскубина* настао слагањем.

Ретки су термини постали другачије: *глоба*, *удава* и *извод* извођењем од глагола, а *глоба шесѣиволна* атрибуцијом од једночланог термина.

⁵⁷ Развој вишезначности путем метафоре и синегдохе забележила је Д. Гортан-Премк у савременом књижевном језику [Гортан-Премк 2004: 119].

⁵⁸ Претпостављено, непотврђено значење обележавали смо звездичом.

Закључне напомене

14. На основу досадашњег разматрања термина за глобе могу се извести следећи закључци:

- а) Осим термина *фун*, који је позајмљен према грч. φόνος, "убиство" [Тарановски 2002: 440], сви термини су словенског порекла.
- б) Термини *фун* и *самосуд* су једини термини који нису забележени ни у Даничићевом *Рјечнику* ни у РЈА. Остали термини забележени су, најчешће основним значењем "кривично дело", али без метонимијског значења "глоба за кривично дело"⁵⁹. Овакав поступак, по речима Д. Гортан-Премк [2002: 119], уобичајен у великим описним речницима, последица је саме природе метонимије.
Није забележен ни термин *вражда* у значењима "глоба за несавесне поротнике" и "глоба за врачање" [Дан I: 154, РЈА XXI: 421–422]. Термин *йечайі* је забележен у РЈА [IX: 739], али значење није довољно прецизно ("такса за печат на каквој исправи").
- в) Забележени односи синонимије настају као последица територијалне варијације (*вражда* према *душезубина* и *душеубисіво*), или као последица паралелне употребе домаћег и страног термина (*вражда* према *фун*).
- г) Већу фреквенцију у корпусу, а самим тим и већу стабилност у термилолошком систему имају термини *вражда*, *глоба*, *мехоскубина*, *одбој*, *йечайі*, *йойаша*, *йойка* и *рука*. Остали термини су употребљени једном (*глоба шестіиволна*, *девич разбој*, *душезубина*, *душеубисіво*, *извод*, *крађа*, *коњска крађа*, *коњски ішайі*, *разбој*, *самосуд* и *фун*) или два пута (*међусобна крађа*, *ойаданије* и *ослуха*).
- д) Већина термина за *глобе* настала је од термина за кривична дела путем метонимијски индукованих трансформација значења.

Полисемантичност термина *вражда* ("глоба за убиство", "глоба за врачање", "глоба за несавесне поротнике") и *рука* ("глоба за неложно јемство", "судска такса за затражену судску заштиту", "судска

⁵⁹ Исп. *извод* у Дан [I: 395] и РЈА [IV: 345], *крађа* у Дан [II: 490] и РЈА [V: 431–432], *одбој* у Дан [II: 246] и у РЈА [VIII: 573], *йойаша* у Дан [II: 364] и у РЈА [X: 784] и *расіусі* у Дан [III: 36] и у РЈА [XIII: 242].

такса за узимање тужбе у поступак") вероватно је последица територијалне и хронолошке варијације у употреби термина.

СКРАЋЕНИЦЕ ИЗВОРА

- ЗС: Стојан Новаковић, *Законски сѣоменици срѣских држава средњега века*, Српска краљевска академија, Београд, 1912. (фототипско издање, Лирика, Београд, 2005. године).
- ДЗ 1975: *Законик цара Сѣефана Душана*, књ. 1, Струшки и Атонски препис, САНУ, Београд, 1975. година (уредник Мехмед Беговић).
- ДЗ 1981: *Законик цара Сѣефана Душана*, књ. 2, Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички препис, САНУ, 1981. година (уредник Мехмед Беговић).

СКРАЋЕНИЦЕ ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Благојевић 1971: Милош Благојевић, "Оброк и приселица", у: *Историјски часопис*, књ. XVIII, Београд, 1971, стр. 165–188.
- Веселиновић 1988: Александар Веселиновић, "Још једном о значењу средњовековног појма удава", у: *Историјски гласник*, 1–2, Београд, 1988, стр. 129–135.
- Вук 1818: Вук Стефановић Караџић, *Срѣски рјечник* (1818), Сабрана дела Вука Караџића, књ. 2, приредио П. Ивић, Просвета, Београд, 1966.
- Вук 1852: Вук Стефановић Караџић, *Срѣски рјечник* (1852), Сабрана дела Вука Караџића, књ. 11, приредио Ј. Кашић, Просвета, Београд, 1987.
- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемеја и организација лексичког сисѣема у срѣском језику*, Завод за уѣбенике и наставна средства, Београд, 2004.

- Грковић 1984: М. Грковић, "Правна и економска терминологија ћирилских повеља и писама XII и XIII века", у: *Лексикологија и лексикографија* (зборник радова), Матица српска/Институт за српскохрватски језик САНУ, Нови Сад/Београд, 1984.
- Даничић I–III: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина српских I–III*, Београд, 1863–64. (фототипско издање из 1973)
- ДЗ 1997: *Законик цара Стефана Душана*, књ. 3, Призренски, Барањски, Шишатовачки и Раковачки препис, САНУ, 1997. година (уредник Митар Пешикан)
- ЕРХСЈ I–IV: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, I–IV, Zagreb, 1971–1974.
- ЗР: *Закон о рудницима десјоѿа Стефана Лазаревића*, издао и увод написао Никола Радојчић, научно дело, Београд, 1962.
- Ивић 1977: Павле Ивић, "Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији", у: *Научни састјанак славистија у Вукове дане*, 6–1, Београд, 1977, стр. 253–264.
- Ивић 1980: Павле Ивић, "Развој терминологије у језику средњовековних Срба", у: *Глас СССХХV Српске академије наука и уметности*, Одељење језика и књижевности 11, Београд, 1980, стр. 63–69.
- Ивић 1988: Павле Ивић, "Језик српскохрватски/хрваткосрпски, хрватски или српски", у: *Енциклопедија Југославије*, Југословенски лексикографски завод "Мирослав Крлежа", Загреб, 1988, стр. 48–97.
- Ивић 1998: Павле Ивић, *Прељед историје српског језика*. Целокупна дела, VIII, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 1998.
- Јиречек 1952: Константин Јиречек, *Историја Срба*, књ. 2, Научна књига, Београд, 1952. (друго исправљено и допуњено издање)
- Кочева-Лефеджиева 2005: Ана Кочева-Лефеджиева, "Архаични лексеми за 'данъци и облагания' с наставки -ина//-нина в българските диалекти", у: *Български език*, LP/2, Софија, 2005, стр. 46–53.
- Лексикон 1999: *Лексикон српског средњег века*, приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, Knowledge, Београд, 1999.

- Новаковић 1870: Стојан Новаковић, *Законик Сѣефана Душана, цара срѣског: 1349 и 1354*, Државна штампарија, Београд, 1870.
- Новаковић 1891: Стојан Новаковић, "Село", у: *Народ и земља у сѣарој срѣској држави*, Завод за уѣбенике и наставна средства, Београд, 2002.
- Новаковић 2004: Стојан Новаковић, *Законик Сѣефана Душана цара срѣског*, Лирика, Београд, 2004. (фототипија издања из 1889)
- Радојчић 1960: Никола Радојчић, *Законик цара Сѣефана Душана из 1349. и 1354*, Београд, Научно дело, 1960.
- РЈА I–XXIII: *Рјечник хрвајског или срѣског језика*, Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб, 1880–1882–1976, I–XXIII.
- РСАНУ I–XVI: *Речник срѣскохрвајског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд, 1959, књ. I–XVI.
- Соловјев 1928: Александар Соловјев, *Законодавство Сѣефана Душана цара Срба и Грка*, Београд, 1928.
- Тарановски 2002: Теодор Тарановски, *Историја срѣског ѣрава у Немањинској држави*, Лирика, Београд, 2002.
- Handwörterbuch: Linda Sadnik i Rudolf Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchslavischen texten*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg/Mouton&co, Gravenhage, 1955.
- Ћирковић 1970: Сима Ћирковић, "Удава", у: *Зборник Филозофског факултета у Београду*, бр. 11, св. 1, Београд, 1970, стр. 345–351.
- Ћирковић 1982: *Actes de Lavra. IV. Etudes historques. Actes serbes complementes et index*. Par Paul Lemerle, Andre Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou avec la collaboration de Sima Ćirković. Texte. Album, Paris, 1982.
- Шаркић 1995: Срђан Шаркић, *Срѣско средњовековно ѣраво*, Матица српска, Нови Сад, 1995.

Vladimir Polomac

TERMS FOR *FINES* IN THE OLD SERBIAN LANGUAGE

Summary

The term *globa* (fine) comprises all material punishments in the Old Serbian language, in goods or money, both for felonies in the literal sense and for the various violations of judicial procedures. The corpus for the study has been excerpted from Serbian medieval charts and from Dušan's Code.

The linguistic analysis provided the following results: 1) Except for the term *fun*, which is a borrowing from Greek φόνοϛ meaning "murder", all expressions are of Slavic origin. 2) The relations of synonymy which have been noted are formed as a result of territorial variation (*vražda* as opposed to *dušegubina* and *dušebistvo*), or as a result of the parallel use of the domestic and foreign expression (*vražda* as opposed to *fun*). 3) Most of the expressions for the term *fine* were coined by the metonymically induced semantic transformations which follow the pattern "felony" → "punishment for the felony". 4) Metonymic meaning has seldom been noted in the historical dictionaries of the Serbian language.